

УДК 811.111

СКЛАДНИКИ ПЕРСОНАЖНОГО ДИСКУРСУ В НАРАТИВНОМУ ТЕКСТОПРОСТОРИ**Кауза І.Б., викладач**
кафедри іноземних мов*Національний університет «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена дослідженню дискурсної зони персонажа у фактурі художнього тексту. У спектрі прагмалінгвістики дискурс являє собою інтерактивну діяльність учасників спілкування, обмін інформацією, вплив один на одного, використання різних комунікативних стратегій, їх вербальне й невербальне втілення в практиці мовлення. Персональний дискурс є і засобом створення образів, і засобом передачі ставлення автора до них, що призводить до його багатоплановості. Персональне мовлення – практично єдина форма зображення дійових осіб. Саме воно розкриває соціальні, психологічні, етичні якості особистості, дає досить цілісну характеристику людини.

Ключові слова: персональний дискурс, пряме мовлення, непряме мовлення, невласне-пряме мовлення.

Статья посвящена исследованию дискурсной зоны персонажа в фактуре художественного текста. В спектре прагмалингвистики дискурс представляет собой интерактивную деятельность участников общения, обмен информацией, влияние друг на друга, использование различных коммуникативных стратегий, их вербальное и невербальное воплощение в практике речи. Персональный дискурс является как средством создания образов, так и средством передачи отношения автора к ним, что приводит к его многоплановости. Персональная речь – практически единственная форма изображения действующих лиц. Именно она раскрывает социальные, психологические, этические качества личности, дает достаточно целостную характеристику человека.

Ключевые слова: персональный дискурс, прямая речь, косвенная речь, несобственно-прямая речь.

Kauza I.B. COMPONENTS OF CHARACTER DISCOURSE IN THE NARRATIVE TEXT SPACE

The article investigates character discourse areas in the sphere of a literary text. In the field of pragmalinguistics discourse is an interactive activity among participants of communication act, information exchange, impact on each other, using different communicative strategies of verbal and non-verbal expressions in speech practice. Discourse of character is a mean of creating images, and a mean of conveying the author's attitude to them, which leads to its diversity. Character discourse is practically the only form of characters' representation. It reveals social, psychological, ethical qualities of personality, provides a fairly coherent description of the person (the very character).

Key words: character discourse, direct speech, indirect speech, represented speech.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Структура мовленнєвої комунікації, лінгвістичний статус її одиниць є об'єктом багатьох досліджень (А. Белова, 2002; С. Бейкер, 2000; Л. Блумфілд, 2002; А. Большкова, 2003; М. Брандес, 2004; К. Бюлер, 2001; І. Гальперін, 1881; О. Дедова, 2001; М. Димарський, 2001; А. Залевська, 2002; В. Карасик, 2004; І. Касавін, 1999; Л. Короткова, 2001; М. Макаров, 2003; Д. Лух'єнбурґс 1996; Г. Москальчук, 2003). Комунікативною одиницею вищого рангу, яка реалізує лінгвістичну та прагматичну стратегії мовної ситуації, є текст. Текст вивчається й у рамках аналізу його зовнішньої та внутрішньої структури, і з боку його прагматичної й соціолінгвістичної організації. Кожен текст, насамперед художній, є засобом спілкування. Художній текст є організованою, семіотичною комунікативною системою мовленнєвих одиниць, за допомогою яких розгортаються й конкретизуються думки, воля, почуття. Художній текст має свою інформативну наповненість, тобто висвітлює окремий фрагмент мовної картини світу з різним ступенем об'єктивності.

Стимулом для сучасних досліджень способів репродукції персонального дискурсу та суміжних із ними явищ у художньому тексті в лінгвістиці продовжують слугувати ідеї А. Палмера, В. Виноградова, М. Бахтіна, І. Бехти, К. Кусько, Л. Єльмслева, Є. Бенвеніста, Д. Бікертонна, Н. Максимова, Ю. Лотмана, П. Діксона, Е. Левінас, Ю. Кристевої, І. Труфанової, Н. Максимової, Г. Чумакова, А. Бенфілда, Л. Шелгунової, Р. Росса, З. Жовнірук, Н. Фрідмана й ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження дискурсної зони персонажа у фактурі художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікація у формі художнього тексту як процес пізнання людиною реального світу здійснюється творчим суб'єктом – автором тексту – і тим, для кого цей текст створюється – читачем. Тобто важливим є той факт, що «передача чужого мовлення має спеціальну мету й розрахована на третього, тобто на того, кому саме адресоване чуже слово» [6, с. 48]. Посередником і об'єктом

когнітивної діяльності автора-письменника й читача в художньому тексті є автор-наратор і персонаж – суб'єктні центри художнього світу. Поняття *персонаж* визначається з різних текстових підходів: персонаж – це «граматична особа» (текстолінгвістика), «літературний засіб» (літературна критика), «мовленнева позиція» (нараторологія), «сема» (семіотика), «актант» (аналіз фабули), «несправжня особистість» (семантика можливих світів) [11, с. 38]. Обидва суб'єктні центри (наратор і персонаж) формують, за концепцією І. Бехти, дискурсні зони текстового комунікування – дискурсну зону наратора й дискурсну зону персонажа, де остання обіймає сегменти тексту, що передають різноманітні висловлення персонажів, репрезентовані в тексті способами та модифікаційними формами екзофазного (зовнішнього) й ендофазного (внутрішнього) мовлення. Персонажне мовлення ґрунтується на включенні мовленневої партитури іншої особи в дискурс власне наратора. Воно прогнозує іншу мовленнєву ситуацію: адресант не висловлюється сам про дійсність, а передає зміст висловлення адресатові мовлення [4, с. 249].

Із погляду змістових значень тексту і його компонентів мовлення персонажів надає висловленню двоїстого характеру, формує поліфонічну нарацію. Очевидною, з одного боку, є дискурсна зона наратора, тобто план мовця, з іншого – зона дискурсу персонажа, яка виокремлюється на тлі оповіді й через те є підпорядкована наратору. Між обома комунікативними площинами встановлюється одностороння залежність, формуються зв'язки детермінації, «за яких один член передбачає існування іншого, але не навпаки» [7, с. 28]. Тобто персонажний модус передбачає існування зони дискурсу наратора, а не навпаки. Новітні дослідницькі завдання лежать у площині з'ясування функцій системи мовленневих способів і форм дискурсної зони персонажа з урахуванням теперішньої парадигми функціоналізму в науці. Цікавими стають студії дискурсного простору художнього постмодернізму, в яких матеріалізується сфера мовлення персонажів [4, с. 248].

Конституантам сучасного художнього тексту не завжди властива однорідність структури. Таким гетерогенним утворенням є дискурсний простір персонажного модусу, який неповністю асимілюється з текстом нарації, а тому окреслюється в ньому як автономна побудова. У структурі та змісті літературного персонажа імплікується «маніфестація або екстеріоризація» мисленнево-мовленневої

діяльності [9, с. 36], яка вводиться в художньому тексті способами прямого мовлення, непрямого мовлення, невласне-прямого мовлення й вагомо впливає на читача. Способи передачі персонажного модусу – історично складений метод упровадження персонажного дискурсу у висловлення, який відображає міру його інформаційної точності та смислової повноти, з одного боку, і морфолого-синтаксичну структуру, цільову настанову, експресивне забарвлення – з іншого. Саме ці ознаки покладено в основу класифікації типів персонажного мовлення. Якщо сфера дії прямого мовлення – репрезентація автентичного, фактично вимовленого мовлення персонажа, виділення його з наративного плану в структурі художнього тексту, то для непрямого мовлення – оформлення персонажного висловлення або думок, а для невласне-прямого мовлення – показ внутрішнього світу персонажа, його переживань, сумнівів, емоцій. Відмінність між прямим і непрямим мовленням визначається місцем читача у сприйнятті персонажного модусу. Пряме мовлення зводить відстань між читачем і персонажем до мінімуму, створює ефект показу подій, а не їх повідомлення [1, с. 119–121]. При непрямому мовленні відчувається відсторонення від персонажів і їхніх висловлень. За призначенням це співвідносні конструкції персонажного мовлення, а за структурою вони двочленні, кожна з них об'єднує два мовні шари. У наративній структурі тексту їх своєрідність наголошується структурними, семантичними, синтаксичними і прагматичними рисами [1, с. 122].

Пряме мовлення – найпоширеніший самостійний спосіб об'єктивізації дискурсної зони персонажа. Як загальномовне явище пряме мовлення реалізується в усній комунікації, характеризується автентичністю мови адресанта. Визначаючи сутність прямого мовлення, дослідники виходять із різних методологічних принципів, виділяючи концепції прямого мовлення, згідно з якими воно є або дослівним передаванням мовлення персонажа, або відтворенням безпосереднього висловлення й передаванням думки, почуття, того, що не висловлене [10, с. 181–183]. Пряме мовлення може відтворювати внутрішнє мовлення від тієї особи, якій воно належить, або ж бути репрезентацією власне озвученого мовлення. Репрезентація озвученого мовлення персонажа – важлива особливість прямого мовлення, вона виокремлює його серед інших форм мовлення в дискурсній зоні персонажа,

робить чітким розуміння цього складного явища [1, с. 141].

Сутнісними ознаками прямого мовлення в дискурсній зоні персонажа є точна передача вимовленого вголос чи подумки висловлення персонажа зі збереженням його емоційних та експресивних рис через лексичні, інтонаційні, граматичні ознаки. Дієвість прямого мовлення в канві художнього тексту виникає й розвивається завдяки властивому цьому способу трансферу мовлення, наближенню до усного мовлення та вираженій персональності висловлення, що створює для письменника можливість мовленнєвої типізації й індивідуальності персонажів [1, с. 142–143].

Істотне значення для прямого мовлення персонажів, як і для усного мовлення, має типологія речень за їх безпосередньою комунікативною роллю та змістом пізнавально-емоційної настанови мовця. Наприклад:

“I suppose you are Mr. Matthew Cuthbert of Green Gables?” she said in a peculiarly clear, sweet voice. “I’m very glad to see you. I was beginning to be afraid you weren’t coming for me and I was imagining all the things that might have happened to prevent you. I had made up my mind that if you didn’t come for me tonight I’d go down the track to that big wild cherry-tree at the bend, and climb up to it to stay all night. I wouldn’t be a bit afraid, and it would be lovely to sleep in a wild cherry-tree all white with bloom in the moonshine, don’t you think?” [7, с. 24].

Ще однією формою реалізації персонажного мовлення є непряме мовлення. Непряме мовлення персонажа – «гіпотактична, бінарна конструкція, що вміщає одне висловлення, центр якого розташований у трансформі» [1, с. 175]. Існують загальні демаркаційні ознаки непрямого мовлення семантичного і структурного характеру. Граматичний – головний компонент конструкції із непрямим мовленням, може складатись із двох або більше речень із різними типами зв’язку між ними.

Як спосіб персонажного висловлення в художньому дискурсі непряме мовлення характеризується тим, що передає його з деякими змінами. До нього вдаються, коли важливим є його зміст, закладена в ньому інформація. Непряме мовлення – форма співіснування дискурсних зон наратора й персонажа в межах тих чи інших граматизованих структур художнього твору. Наприклад:

“Mrs. Spencer said your place was named Green Gables. I asked her all about it. And she remarked there were trees around it. I was gladder than ever” [7, с. 57].

О. Єсперсен уважав непряме мовлення відтворенням точних слів, що будь-як прив’язані до обставин, у яких вони тепер застосовуються [8, с. 126].

Третьою формою передачі персонажного мовлення є невласне-пряме мовлення. Це мовно-художній прийом із широким спектром зображувальних можливостей, від репродукції сприйняття точки зору персонажа й до фрагментів його дискурсу – лексики, фразеології, синтаксичних структур, уведених у нарацію. Остання слугує гіпержанром, що охоплює різновиди художніх сюжетно-наративних висловлень, оформлених різними способами дискурсного викладу, невласне-прямим мовленням зокрема [1, с. 200–201].

Через невласне-пряме мовлення автор може вільно маніпулювати мовленням персонажа. Він може акцентувати лише на найвагомішому, потрібному для того, щоб визначити належність думки чи почуття персонажа. Невласне-пряме мовлення є засобом збереження первинного мовлення, що дає змогу стисло викласти зміст і передати індивідуальні ознаки і стиль персонажа.

Відповідно до типологізації невласне-прямого мовлення, яка здійснюється залежно від того, воно фактично висловлене чи це мовомислення, вчені виокремлюють два генетично-психологічні типи: зовнішнє та внутрішнє невласне-пряме мовлення. До першого типу належать приховане мовлення, тематичне мовлення, цитатне мовлення, колективне мовлення, мовлення в мовленні [1, с. 207]. Так, наприклад, приховане мовлення може передавати загальний зміст висловлювання, але обов’язково імплікує дійсне мовлення персонажа, надаючи сказаному особливого стилістичного забарвлення:

“When he reached Bright River there was no sign of any train; he thought he was too early. But, no, the five thirty train has been in and gone half an hour ago. So he tied his horse in the yard of the small Bright River hotel and went over to the station house” [7, с. 112].

Другий тип включає такі прийоми: внутрішні рефлексії, потік свідомості, колективні внутрішні та думку в думці [1, с. 208–209]. Використання останнього, наприклад, сприяє об’єднанню внутрішнього й зовнішнього мовлення, посилюючи структурно-семантичні зв’язки фактичного і прихованого мовлення:

“There were three plates laid, so that she thought Mailla must be expecting someone home with Matthew to tea; but the dishes were everyday dishes and there was only crab-apple preserves

and one kind of cake, so that the expected company could not be particular company” [7, с. 22–23].

Висновки з проведеного дослідження. Упровадження цих модифікацій художнього дискурсу в художні тексти значно диверсифікує типологію способів нарації, що, відповідно, проковує потребу їх поглибленого теоретичного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І.А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
2. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англомовній прозі ХХ століття / І.А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
3. Бехта І.А. Мовне експериментаторство в англійській художній прозі ХХ століття: ендозафазне пряме мовлення / І.А. Бехта // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія «Іноземні мови». – 2013. – Вип. 21. – С. 3–9.
4. Бехта І.А. Дискурсна зона персонажа у фактурі художнього тексту / І.А. Бехта. – Острогор : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна», 2012. – Вип. 29. – С. 248–250.
5. Виноградов В.В. О художественной прозе / В.В. Виноградов // Избранные труды. – М. : Наука, 1980. – С. 56–284.
6. Волошинов В.Н. Марксизм и философия языка / В.Н. Волошинов // Философия и социология гуманитарных наук. – СПб. : Acta – Нрекс LTD, 1995. – С. 330.
7. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка / Л. Ельмслев // Зарубежная лингвистика: новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1999. – Вып. 1. – С. 151.
8. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен ; пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. Б.А. Ильиша. – 2-е изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – С. 338.
9. Gellay A. Narrative Crossing. Theory and Pragmatics of Prose Fiction / A. Gellay. – Baltimore ; L. : The John Hopkins University Press, 1987. – P. 63.
10. McHale B. Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Account / B. McHale // A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature. – 1978. – № 3. – P. 259.
11. Palmer A. Fictional Minds / A. Palmer. – Lincoln & L. : University of Nebraska Press, 2004. – 269 p.
12. Doležel L. Narrative Modes in Czech Literature / L. Doležel. – Toronto : University of Toronto Press, 1973. – P. 3.
13. Montgomery L. Anne of Green Gables : [книга для читання англійською мовою для студентів факультетів іноземних мов і філологічних факультетів] / L. Montgomery ; філологічна обробка тексту В.В. Євченко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 400 с.
14. Pascal R. The Dual Voice: Free Indirect Speech and its Functioning in the 19th Century European Novel / R. Pascal. – Manchester : Manchester University Press, 1977. – 290 p.
15. Phillis B. Character in Contemporary Fiction / B. Phillis // The Hudson Review. A Magazine of Literature and the Arts. – 2004. – Vol. LVI. – № 4. – P. 629–642
16. Potter J. Discourse Analysis / J. Potter, M. Wetherell // Rethinking Methods in Psychology. – L., 1995. – P. 80–92.
17. Zunshine L. Theory of Mind and Experimental Representations Fictional Consciousness / L. Zunshine // Narrative. – Ohio State University. – 2003. – Vol. 11. – № 3. – P. 270–291.